

Ольга Недавня

Вплив виходу Української греко-католицької церкви поза Галичину на еволюцію релігійної та конфесійної ідентичності греко-католиків

Наша доба характеризується багатьма масштабними трансформаціями, котрі наявні в різних соціальних анклавах, організаціях, різноманітних суспільних структурах, у тому числі – й у Церквах, як на рівні світовому, міжнародному, так і на регіональному. Особливо велика палітра трансформацій присутня в країнах інтенсивних суспільних зрушень, як от в нашій, і ці процеси активно відбуваються у Церквах, які знову “знайшлися” на вістрі суспільного розвитку та у фокусі дискусій. З огляду на всі складні перипетії церковного розвитку в Україні, цілком закономірно, що еволюційні, а подекуди й революційні зміни не є новинкою для історично присутніх тут Церков, зокрема – для Української греко-католицької церкви (далі – УГКЦ), котра вже в силу своєї долі не могла не еволюціонувати, при тому активно – у вимірі людському, богослужбовому, територіальному тощо.

Після перших кроків відродження цієї Церкви по здобуттю української Незалежності, на порядок денний вийшли нові виклики. Примноження УГКЦ новими регіонами, парафіями та людьми, яке відбулося й відбувається в суверенній Україні, особливо впродовж останніх кільканадцяти років, видозмінювало її, очевидно це для когось чи ні. І йдеться не лише про такі трансформації, які природні для Церкви, що перейшла від катакомбної діяльності із жорстокими переслідуваннями з боку чужої ідеологічно світської влади – до вільного існування в рідній державі, за умов свободи совісті та потужного впливу глобалізації. Йдеться також про те, що вихід поза традиційні західноукраїнські регіони, де Церква діяла останніми століттями, не просто ширше вивів її на всеукраїнські виклики і змусив рахуватися з більшою кількістю особливостей, але й привніс в неї нові відповіді на ці виклики, стимулюючи ставити нові завдання і певною мірою – переглядати традиційні. Нові віруючі, навіть якщо значна їхня частина і пов’язана родинним спадком з УГКЦ, зростали й формувалися (і часто вже не в одному поколінні) у відмінному від Галичанського середовищі, вони приходять у Церкву з дещо іншими прагненнями й очікуваннями, чим і актуалізують у ній зміни. Отже, варто розібратися, як змінюється УГКЦ, як еволюціонує її релігійна та конфесійна ідентичності під впливом виходу поза Галичину. Окремі тематичні контексти цієї проблематики вже, зрозуміло, вивчали наші колеги (зокрема, А. Колодний, П. Яроцький, А. Бойко та інші), однак відповідні процеси далі розгортаються на наших очах, тож потребують докладних спеціальних досліджень.

Власне, феномен, який ми розглядаємо, надається для релігієзнавчих досліджень переважно в останні роки, що обумовлено кількома факторами, а саме:

1) у перші роки по легалізації УГКЦ в незалежній Україні й аж до початку XXI ст., під час її бурхливого відродження та налагодження організаційних структур, новацій у цій Церкві було чимало, а виходу поза західну Україну ще досить мало;

2) активніший вихід УГКЦ в центральні, східні та південні регіони України, поруч з датами офіційних у ній подій на кшталт декларації наміру, а згодом і перенесення її центру в столицю України, ми б визначили 2002–2004 рр. та подальшими (від подій Майдану 2004 р.) роками;

3) до активної присутності УГКЦ в Інтернеті відповідні новини можна було відслідковувати переважно з друкованої церковної преси (і з нечисленних польових досліджень), де їх було не так вже й багато.

Нині матеріали для досліджень з теми можна віднаходити в різноманітних джерелах, що уможливує їхній порівняльний аналіз і дозволяє зауважити наступні явища:

1. У друкованих виданнях УГКЦ, особливо періодичних, які вийшли на всеукраїнську аудиторію й увійшли в загальноукраїнську передплату (як от свого часу “Мета” та “Арка”, а потім і підлітковий журнал “Сто талантів”). Під запити читачів (внаслідок, зокрема, й зворотного зв’язку з ними), проблематика і тематика видань розширюється до всеукраїнського рівня та всеукраїнських інтересів. Ми особисто були свідками великої зацікавленості згаданим журналом “Сто талантів” у середовищі Київського Пласту – діти читали, обговорювали статті, писали до редакції з пропозиціями різних тем, передавали номери для ознайомлення своїм однокласникам та приятелям поза Пластом.

2. В інтернет-ресурсах Церкви: від офіційного сайту до інтернет-сторінок її парафій, структур та прицерковних організацій. Зауважимо, зокрема, таку особливість, як зміщення ваги їхнього контенту з матеріалів про історію Церкви й традиції, до матеріалів про сучасну актуальну діяльність, і така тенденція радше проявлялася на всеукраїнських ресурсах Церкви та її структур, тобто, не суто західноукраїнських.

3. В оприлюднених матеріалах Соборів та Синодів УГКЦ, у дослідженнях її інститутів (включно з Українським католицьким університетом), а також у матеріалах конференцій, нею організованих. Згадані явища, спонукані, зокрема, виходом на всеукраїнську аудиторію та глобальнішу проблематику, знаходять відображення в тематиці та напрямках роботи Церкви. Яскравим прикладом нової риси релігійної ідентичності УГКЦ є її новітня теологія екології [1] та практичне її втілення в різноманітних виховних та просвітницьких заходах як для дітей, так і для дорослих, а нові, актуальні напрямки роботи, що надають нові риси конфесійній ідентичності, “відчитуються” у завданнях різних її комісій [2].

4. У польових спостереженнях у парафіях УГКЦ (як в західній Україні, так і поза нею). Неважко помітити, що традиційний антураж і обрядові традиції, що спершу були з ентузіазмом, ба навіть із запопадливістю, відтворювані в нових парафіях, поступово доповнюються, а то й дещо посуваються місцевою оригінальною творчістю (особливо молоді), що певною мірою відбивається у розвитку всієї Церкви.

Ми вже аналізували, в різних контекстах, вихід УГКЦ поза Галичину [наприклад: 3]. Якщо в перше десятиліття діяльності Церкви в незалежній Україні відбувалися лише перші відповідні кроки, практично невеликі, то згодом такий вихід був заявлений самим тодішнім главою УГКЦ Блаженнішим Любомиром Гузаром, обґрунтований теоретично, задекларований як повернення на терени її історичної присутності [4, с. 230–231] (у зв'язку з рішенням перенесення осідку глави УГКЦ в столицю України, розпочатому 2002 р.). Тоді точилися дискусії стосовно правомірності такого рішення і його впливу на відносини УГКЦ з іншими Церквами. Щодо того, як вихід УГКЦ на Велику Україну вплине на розвиток самої Церкви – говорилося значно менше, та здебільшого в екуменічному ключі.

Наскільки реалістичними були різні очікування у зв'язку з перенесенням осідку УГКЦ до Києва, з її виходом поза Галичину – показав час. На початку процесу в принагідному Зверненні [4, с. 230–231] тодішній глава УГКЦ Любомир Гузар аргументував сенс та правомірність такого перенесення, підкреслив, що воно є поверненням в Київ однієї з Церков-сестер, котрі поділяють Київський спадок. Відповідний розвій УГКЦ виглядав логічним, адже певні характеристики Київського християнства ця Церква, справді, успадкувала та розвиває (зокрема, такі риси релігійної ідентичності, як самобутність, патріотичність, толерантність, відкритість на Схід і Захід, софійність [5]). Осмислення останньої особливості, софійна орієнтованість не лише в суто конфесійному аспекті, але й з виходом на всеукраїнське буття, демонструють як теперішній глава УГКЦ Святослав Шевчук [6], так і її богослови й водночас душпастирі-практики [наприклад: 7]. Утім, реальність є складнішою за будь-які очікування. Що стосується відкритості на Схід і Захід (як традиції), то цю, здавалося б, “приречену” для дітища Берестейської Унії особливість, як можна було б припустити, активно розвиватимуть саме негаличанські парафії Церкви. Проте уважний моніторинг їхніх ресурсів та наші власні польові дослідження засвідчують радше відкритість на різний актуальний досвід та сучасну творчість, раціональну, прагматичну й цілком зрозумілу, як на нинішні обставини, сфокусованість не на історичному минулому, а на сьогоденні й майбутті.

Однак слід відзначити, що “на зовні” і тоді (на початку “походу на Схід” УГКЦ), й зараз в зону уваги потрапляють більш кількісні показники. Так, у 2002 р. світські журналісти, по свіжих слідах коментуючи очікувану подію, вживали висловлювання “рішучий наступ на Схід”, називаючи рішення про перенесення керівного осідку УГКЦ явищем справді історичного значення, з тих, які згодом

увійдуть до шкільних підручників. Наприклад, кореспондент “Дзеркала тижня” відзначив, що рішення про перенесення резиденції лідера УГКЦ у Київ знаменує початок нового етапу в розвитку релігійної ситуації в Україні: позаяк, ця Церква є найбільш організованою й внутрішньо потужною в Україні, “за митрополитом Любомиром Гузаром... підуть сотні священників, здебільшого не обтяжених сім’ями. За їхніми плечима будуть найкращі навчальні заклади, глибокі знання не лише у сфері релігії, а й психології та соціології. А в простягнутих руках будуть не таці для пожертв, а гуманітарна допомога” [8, с. 23].

Відтак, тоді було зроблено висновок: “з огляду на те, що ні місіонерською, ні соціальною активністю на своїй території греко-католики нічим не поступаються представникам протестантських та неохристиянських церков, а також на те, що храми й обряди уніатів більш відповідають уявленню середнього українця про Божий дім, аніж спортзали й кінотеатри неохристиян, можна упевнено говорити, що УГКЦ і на Сході приречена на успіх. А той факт, що досі її активність по цей бік Збруча особливо не виявлялася, свідчить не так про міцність позицій православ’я, як про небажання самих греко-католиків цю активність виявляти” [8, с. 23–24]. Звідси випливав прогноз: греко-католики не претендуватимуть на храми й парафії православних Церков (бо людей з визначеним віросповіданням важко переконувати, і греко-католикам не потрібні зайві конфлікти), натомість працюватимуть з фактично невіруючими людьми, яких на Сході України – більшість [8, с. 24].

Цей прогноз виявився правдивішим за той, котрий пророкував УГКЦ суттєве збільшення. Однак тут поточні кількісні набутки можуть бути не такими важливими для більшої перспективи, як якісні, змістовні зміни. Можна тільки здогадуватися, наскільки справдилися висловлювані на початку процесу активного виходу поза Галичину ті чи інші надії його рушіїв (і тим паче – які були, якщо були, відповідні сподівання пересічних вірних, особливо у місцях найбільшого розповсюдження цієї Церкви, тобто на самій Галичині). Наразі ж ми зосереджуємося на дослідженні того, що практично (а не у міркуваннях про можливе майбутнє) змінилося у самій УГКЦ.

Очевидно, греко-католики з тих, чії родини або предки були переселені (або переїхали) із Західної України на інші її терени, отримали те, чого прагнули – свої парафії та прицерковні організації. Але не вони одні стали тим людським матеріалом, з якого розросталися нові парафії УГКЦ на Великій Україні. Треба враховувати і той факт, що, хоча здебільшого саме вони ставали “закваскою” нових парафій, але й такі переселенці (частіше не в першому поколінні) були вже не зовсім типовими галичанами, й до них приєднувалися неофіти, не пов’язані з УГКЦ власною родинною традицією. Відбувалося це в час, коли назрівав та постав Майдан-2004, у подальших як підйомах, так і розчаруваннях в перші роки президентства Ющенка, та у наступні складні роки, включно з президентством Януковича, а згодом – переломного Майдана-2013/2014 та російською агресією.

Зрозуміло, що такий контекст вносив свої, раніше не бачені особливості у формування і змістовне функціонування нових греко-католицьких анклавів поза Галичиною, будь то новопосталі парафії, нові осередки тих чи інших церковних організацій греко-католиків, нові осідки її чернечих чинів тощо. Розбудова їх у середовищі, значно більше поліконфесійному й полісвітоглядному, секуляризованому та більш враженому всіма “родимими плямами” радянського менталітету (у порівнянні із західноукраїнськими теренами) спонукало віднаходити та творити греко-католицьку ідентичність, опираючись не лише на традицію та історичні набутки, але й на сучасну специфіку та потреби духовно-культурного розвитку вірних. Поза Галичиною далекими і не дуже актуальними видаються історичні галичанські суперечки й тертя, натомість – значно ближчими та вагомішими загрози “Руского міра” (особливо останніми роками, з розгортанням збройної російської агресії), завдання з організації сучасного капеланства, волонтерства, соціальна робота зі складним різномасним контингентом. Саме подібні особливості діяльності УГКЦ на Великій Україні і сприяють тому, що ця Церква активно відповідає на виклики часу та стає всеукраїнською.

Отже, вихід УГКЦ, хай і обмежений, поза західноукраїнський регіон має помітний вплив на еволюцію її релігійної та конфесійної ідентичності: він привніс у цю Церкву еволюційні зміни на користь актуального прагматизму (у теоретичних розробках, організаційному облаштуванні та практичному душпастирстві), сміливіші й різноманітніші пошуки сучасних форм останнього, і, сказати б – дещо тверезішого підходу в екуменічних спробах (хоч тут ще мають місце ідеалізовані ілюзії), з перенесенням акценту на екуменічне спілкування та спільну діяльність, а чи співпрацю в можливих для неї сферах, зокрема не суто церковних.

На наше переконання як світського релігієзнавця, апріорно незаангажованого ані “за”, ані “проти” УГКЦ, як науковця, котрий, досліджуючи цю Церкву вже понад чверть століття, оцінює діяльність всіх Церков з точки зору її відповідності українським націєдержавним та культурно-цивілізаційним інтересам, такий напрямок розвитку УГКЦ є корисним для неї і для України.

1. Звернення Бюро УГКЦ з питань екології з приводу Великопосної ініціативи 2013 р. “Екологічне навернення для порятунку створіння” // Відповідальність за створіння. Бюро УГКЦ з питань екології. URL: <https://ecoburougcc.org.ua/index.php/ekologichni-dokumenti-tserkvi/ekobjuro-ugkts/869-zvernennja-bjuro-ugkts-z-pitan-ekologiyi-z-privodu-velikoposnoyi-initsiativi-2013-r-ekologichne-navernennja-dlja-porjatunku-stvorinnja> (дата звернення – 28.01.2019).

2. Комісії Києво-Галицького Верховного Архієпископства // Українська Греко-Католицька Церква. URL: http://ugcc.ua/official/curia/kom%D1%96s%D1%96i_kiievogalitskogo_verhovnogo_arhiiepiskopstva_70055.html (дата звернення – 28.01.2019).

3. Недавні О. УГКЦ на “великій” Україні: можливості, проблеми, перспективи // Українське релігієзнавство. 2002. № 23. С. 56–66.

4. Звернення Блаженнішого Любомира до єрархії та вірних з приводу спорудження храму Української Греко-Католицької Церкви в Києві // Соціально зорієнтовані документи Української Греко-Католицької Церкви (1989–2008). Львів, 2008. С. 230–231.

5. Українська церква між Сходом і Заходом / редкол.: А. Колодний (відп. ред.) та ін.; наук. ред. д. ф. н. П. Яроцький; НАН України, Відділення релігієзнавства Інституту філософії. Київ: Український центр духовної культури, 1996. 225 с.

6. Наша Свята Софія. Послання Глави УГКЦ з нагоди століття відновлення Соборності українського народу та його держави. URL: https://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/ugcc_doc/74332/ (дата звернення – 28.01.2019).

7. Стежками Софії Київської: рефлексії на Послання Глави УГКЦ. URL: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/authors_columns/azelinsky_column/74447/?fbclid=IwAR3Mw9526Z8bGxuw-Cut_Xi6DELq98EqCDg2QJSjgLzus99djej3ENpnw (дата звернення – 28.01.2019).

8. Крок на Схід // Бюлетень релігійної інформації. 2002. № 2. С. 23–24.

Ганна Кулагіна-Стадніченко

Сучасні дискурси релігійності в Україні

Передбачення скептиків щодо сходження релігії з арени індивідуальної свідомості людини виявились марними. З огляду на реалії сьогодення, теорія секуляризації вже не є актуальною. Тисячолітнє існування феномену релігії у своїх різних формовиявах довели його життєву спроможність. Однак змінився світ. І релігійність за доби глибинної інформатизації вказує на безумовну конфліктогенність старого та нового, консервативного й прогресивного, національного та інтернаціонального, власного й чужого, суперечливість “Я” і “Ти”, складність винаходження компромісів на рівні “Ми”.

Відтак, метою нашої розвідки постане з’ясування стану сучасної релігійності в Україні, простеження її тенденцій та змін.

Актуальність обраного дискурсу визначила значну увагу дослідників до розгляду релігійності. Її релігієзнавчий аналіз проводили: А. Колодний, В. Єленський, Л. Филипович, Г. Кулагіна-Стадніченко; соціологічний аспект релігійності досліджували: Н. Дудар (Пивоварова), М. Парашевін; психологічні засади цього явища вивчала О. Предко [1–7].

Видається, нині релігійність існує переважно на рівні релігійного почуття: про це засвідчують дані соціологічних опитувань. Так, за даними фонду Разумкова (2018 р.), більшість опитаних вважають, що “людина може бути просто віруючою і не сповідувати якусь конкретну релігію”. Ця точка зору переважає в усіх регіонах України, за винятком Заходу, де 49 % респондентів переконані, що “віруюча людина повинна обов’язково сповідувати ту чи іншу релігію”; водночас, тих, хто підтримує можливість “просто вірити” тут дещо менше – 43 % [8, с. 4].

У своєму масовому вияві релігійність є декларативною, неглибокою. Маємо значний дисонанс між самовизначенням українських громадян, як віруючих осіб (такими нині визнають себе 72 % опитаних), та реальною релігійною поведінкою